

Λογοτεχνία; Να λείπει, μου αρκεί η επιστήμη, Γ. Περαντωνάκης

Γιώργος Ν. Περαντωνάκης
Λογοτεχνία; Να λείπει, μου αρκεί η επιστήμη!

Ο Nietzsche σε υπαίθρια αφίσα στην Ubatuba, στη Βραζιλία © mauRÍCIO SANTOS/Unsplash

Φέτος, διακόσια χρόνια από την Επανάσταση του 1821, ένα από τα ερωτήματα που με απασχολεί ξεφεύγει από τα όρια της επετείου. Πάρνει χαρακτήρα μονομαχίας μεταξύ της επιστήμης, όπου ανήκει και η Ιστορία, και της λογοτεχνίας. Με πιο απλά λόγια: Γιατί να διαβάσω ένα μυθιστόρημα για την εποχή κι όχι μια ιστοριογραφική μελέτη[1]; Γιατί δηλαδή να μην διαβάσω μόνο Ιστορία; Και γενικότερα, γιατί να μην μείνω στην επιστημονική βιβλιογραφία, για οποιοδήποτε θέμα, το σύμπαν, τη βιολογία και το σεξ, τους υπολογιστές, το παρελθόν, την κλωνοποίηση, την τεχνητή νοημοσύνη, την ανθρώπινη ψυχή, τον πόλεμο κ.ά., αλλά να καταπιαστώ και με τη λογοτεχνική πραγμάτευσή τους; Το ίδιο ισχύει και με τη φιλοσοφία[2] ή την κοινωνιολογία και την ψυχολογία. Γιατί δεν μας αρκεί ο επιστημονικός λόγος;

Το ερώτημα τέθηκε ως σύγκριση ήδη από τον Αριστοτέλη: «φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποιήσις ιστορίας ἐστίν»[3]. Η λογοτεχνία, σε νεοελληνική απόδοση, είναι

φιλοσοφικότερη και σπουδαιότερη από την ιστοριογραφία. Πόσο επίκαιρη είναι αυτή η θέση σήμερα; Μήπως, στην τεχνοκρατική εποχή μας, ο άνθρωπος δεν σκέφτεται συναισθηματικά κι ανθρωπιστικά (όπως έκανε ο Σταγειρίτης), αφού ενθρονίζει την επιστήμη, ενώ θεωρεί την τέχνη απλώς φυγή κι ανάπαυλα, αλλά όχι κάτι σοβαρό και βαθύ στην κατανόηση του κόσμου;

Δεν θα επιχειρηματολογήσω υπέρ της ανάγκης για επιστημονική κατάρτιση και άποψη, ακόμα και σήμερα που πολλοί αμφισβητούν με τον τρόπο τους τους επιστήμονες και υποδύονται οι ίδιοι τους ειδικούς, γιατί θεωρώ ότι η επιστήμη έχει προσφέρει πολλά στην πρόοδο του πολιτισμού, της κοινωνίας και της ανθρωπίνης σκέψης. Προσπερνώ, λοιπόν, το κατ' εμέ αυτονόητο.

Από την άλλη, η λογοτεχνία μοιάζει πολυτέλεια· μιλάει με πλάγιο τρόπο και δίνει ό,τι έχει να πει μέσα από ιστορίες: γι' αυτό η ερώτηση ίσως αξίζει να μετασχηματιστεί: «Τι τις θέλουμε τις ιστορίες» ακόμα και για επιστημονικά θέματα; Γιατί διαβάζουμε (στη λογοτεχνία) ή βλέπουμε (στον κινηματογράφο, την τηλεόραση και το θέατρο) μυθοπλασίες, για να καταλάβουμε τον κόσμο γύρω μας;

Μια πρώτη απάντηση, που την έχει επισημάνει στα βιβλία του ο ιστορικός Γιούβαλ Χαράρι[4], είναι πως ο άνθρωπος έχει μάθει στο πέρασμα των αιώνων να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα μέσα από ιστορίες. Τόσο τα παραμύθια στα παιδιά και οι μύθοι στους διάφορους λαούς, όσο και ο κινηματογράφος, αλλά και οι μεγάλες αφηγήσεις των εθνών ή των θρησκειών εντυπώνουν μέσα μας την πραγματικότητα και την Ιστορία, αλλά και όλους τους συμβολισμούς που διασώζουν την πείρα των προηγούμενων γενιών στις επόμενες. Μάλιστα, ο περουβιανός πεζογράφος Μάριο Βάργκας Γίόσα, στο μυθιστόρημά του **Ο άνθρωπος που έλεγε ιστορίες** (μτφρ. Τατιάνα Ραπακούλια, εκδ. Καστανιώτη, 2010), μιλά για μια τέτοια ανάγκη, αναφερόμενος σε έναν λαό της Λατινικής Αμερικής, τους Ματσιγκένγκα. Αυτός ο λαός είναι νομαδικός και μετακινείται σε ομάδες από μέρος σε μέρος, με αποτέλεσμα να απλώνεται σε μια μεγάλη έκταση, χωρίς τα μέλη του να βρίσκονται σε στενή επαφή. Εξακολουθεί όμως να λειτουργεί ως ένα σύνολο χάρη στην κοινή κουλτούρα, που διατηρείται μέσω των αφηγητών, των θεσμικών ιστορητών της φυλής, οι οποίοι εξιστορούν μέσω αφηγήσεων και μύθων το παρόν και το παρελθόν των Ματσιγκένγκα, τα τρέχοντα και τα παλιά, σαν ραψωδοί δηλαδή που μετατρέπουν σε λέξεις το είναι του λαού και το μεταδίδουν από επιμέρους ομάδα σε ομάδα κι από γενιά σε γενιά.

Μια δεύτερη σκέψη, που συνεχίζει την πρώτη, είναι ότι η αφήγηση ωθεί τον αναγνώστη ή τον ακροατή στην ταύτιση. Έτσι, περισσότερο συν-αισθανόμαστε ή και συμ-πάσχουμε με τους χαρακτήρες σε μια μυθοπλασία, νιώθουμε τα διλήμματά τους και τις εσωτερικές τους συγκρούσεις, όχι μέσα από ένα ψυχρό επιστημονικό εγχειρίδιο, αλλά μέσα από μια ζωντανή ιστορία που αναπλάθει ολοκληρωμένα τις πράξεις, αλλά και τις σκέψεις ή τα συναισθήματά τους. Με άλλα λόγια η ταύτιση αυτή οδηγεί στη (συν)αντίληψη, τη (συν)αίσθηση, τη συνειδητοποίηση, την εμπάθυση, καθώς ο αναγνώστης υιοθετεί τη σκέψη, τα λόγια και τη δράση του άλλου σε δυνατούς/πιθανούς κόσμους, οι οποίοι γίνονται κομμάτι της δικής του ζωής. «Συμμετέχοντας με αμέριστη προσήλωση στη ζωή και στα διλήμματα των συμμετεχόντων, εμπλεκόμαστε μαζί τους σε μια εμφορούμενη από αγάπη έρευνα των φαινομένων» (Nussbaum, 2015: 321).

Αυτή η ταύτιση στηρίζεται στην ικανότητα της λογοτεχνίας να ανάγεται από τα δραματοποιημένα γεγονότα, που αφηγείται, στο καθολικό. Τα μυθιστορήματα οδηγούν στη

συμμετοχή σε μια αριστοτελικής φύσης ηθική: παρουσιάζουν το συγκεκριμένο, οδηγούν στη σύλληψη σχέσεων και διλημάτων, αναλύουν την επιλογή της μίας ή της άλλης συμπεριφοράς κι έτσι ανάγονται από το ειδικό στο καθολικό, βαλμένο όμως μέσα στη ζωή του αναγνώστη διά της ταύτισης (Nussbaum, 2015: 193). Γι' αυτό η πεζογραφία πιο συγκεκριμένα μπορεί να δώσει σαφή εικόνα μιας κοινωνίας στις ευρύτερες και βαθύτερες διαστάσεις της.[...]

Επίσης, η επιστήμη μπορεί/θέλει και αναλύει λογοκρατικά τα φαινόμενα, δίνοντας πρακτικές λύσεις και τροφή στη σκέψη, κάτι που στον τεχνοκρατούμενο κόσμο μας φαντάζει υπεραρκετό. Όμως η λογοτεχνία περνά πίσω από τη λογική[5], ερεθίζει το συναίσθημα, αγγίζει το υποσυνείδητο, τσιγκλάει το ένστικτο, δημιουργεί με λίγα λόγια ένα πολυτροπικότερο πεδίο κατανόησης ή ενσυναίσθησης της πραγματικότητας. [...]

Στην ουσία, η λογοτεχνία με τους τρόπους αναπαράστασης που διαθέτει μπορεί να εισχωρεί στο βαθύτερο ανθρώπινο είναι και να το μεταδίδει εύληπτα στους αναγνώστες. «Οι συγγραφείς έχουν τη δυνατότητα να στραφούν προς την εσωτερική εξερεύνηση, πεδίο όπου η αναζήτηση της “αλήθειας” παραμένει εφικτή: η ανθρώπινη καρδιά, τα βάθη της ψυχής, τα συναισθήματα, τα κρυφά κίνητρα, οι διάφορες αποχρώσεις της προσωπικότητας» (Jablonka, 2017: 132). Έτσι, η μυθοπλασία «είναι ικανή να μεταδώσει εμπειρίες που δεν έχουν λέξεις, τον πόνο, την ωμότητα, τη φρίκη, το πένθος» (Jablonka, 2017: 219).

Δεν θα παραλείψω τη βασική έννοια της «ερώτησης», που θέτει η λογοτεχνία. Περισσότερο δηλαδή από έτοιμες απαντήσεις διατυπώνει ανοικτά ερωτήματα, στα οποία άλλοτε απαντά με έναν τρόπο, άλλοτε με πολλούς κι άλλοτε καθόλου, ωθώντας τον αναγνώστη σε μια ουσιαστική διερεύνησή τους.

Ο κόσμος είναι πιο πολύπλοκος απ' ό,τι φαίνεται, και η επιστήμη, αναλύοντάς τον και μεθοδολογικά χαρτογραφώντας τον, τον απλοποιεί. Δημιουργεί συλλογισμούς κατανόησης, προσπαθεί να τον ταξινομήσει πολλές φορές με συμβατικές οριοθετήσεις, σχηματοποιεί κι οργανώνει με απλουστευτικές διαδικασίες, δίνει την εντύπωση ότι έχει για όλα απαντήσεις... Αντίθετα, «το πνεύμα του μυθιστορήματος είναι το πνεύμα της πολυπλοκότητας. Κάθε μυθιστόρημα λέει στον αναγνώστη: “Τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα απ' όσο νομίζεις”» (Κούντερα, 1989: 30). Και για να τα καταλάβει διά μιας, να τα συλλάβει ως βιωματική ολότητα χρειάζεται τις ιστορίες που μπορούν να δώσουν το όλο μέσω του μέρους και την ουσία μέσα από μια στιγμιαία αντίληψη. «Κατά τον Mink, υπάρχει ένα χαρακτηριστικό είδος κατανόησης, αυτό που ονομάζει “σύλληψη” (comprehension), το οποίο συνίσταται στο να σκέφτεσαι μεμιάς, σε μια πράξη, τις περίπλοκες σχέσεις εκείνων των μερών που μπορεί να βιώνονται εν σειρά» (Κιντή, 2021: 200). Αυτό το κατορθώνει η λογοτεχνία καλύτερα από κάθε επιστημονικό λόγο, επειδή ερεθίζει όλες τις προσλαμβάνουσες υποδοχές του αναγνώστη.

Έτσι, προσφέρει όλο το πλαίσιο, για να μπορεί ο αποδέκτης ως δρων υποκείμενο να περάσει στην ηθική επιλογή και στη φιλοσοφημένη αίρεση, σε κάθε στιγμή της ζωής του. Έχοντας «ζήσει» πολλαπλές ζωές, έχοντας βρεθεί σε διλήμματα, έχοντας αντιληφθεί θετικές κι αρνητικές προοπτικές, έχοντας βιώσει τις οδυνηρές συνέπειες των αποφάσεων των μυθοπλαστικών προσώπων, είναι πιο έτοιμος να προβεί στις δικές του επιλογές. Παρόλο που «λίγοι φιλόσοφοι υπερασπίστηκαν την πρωτοκαθεδρία της διαισθητικής αντίληψης», τα λογοτεχνικά έργα «μάς δείχνουν την πολυπλοκότητα, την απροσδιοριστία,

την αμιγή δυσκολία της ηθικής επιλογής». Αυτό συμβαίνει γιατί «η απόφαση εναπόκειται στην αντίληψη», κι αυτά μυσούν τον αναγνώστη σε μια βαθιά αντίληψη του κόσμου και του ανθρώπου, άρα και των επιλογών του (Nussbaum, 2015: 280-281).

Με όλους αυτούς τους τρόπους μπορεί κανείς να πει ότι η λογοτεχνία αντιστρατεύεται την υπεροψία της επιστήμης, τον δογματισμό της, την αίσθηση της απόλυτης αλήθειας και του αλάθητου της αυθεντίας. «Αν η ιστορία δεν είναι παρά η προπαγάνδα του νικητή, τότε η μυθοπλασία είναι η μόνη αλήθεια. Επιτρέπει την “αντίσταση στην ιστορία”, δηλαδή την καταγγελία της ευφορικής αλαζονείας των μετα-αφηγημάτων...» (Jablonka, 2017: 223).

Τελικά, η λογοτεχνία έρχεται να συμπληρώσει την επιστήμη και να δείξει με διαφορετικό τρόπο άλλες όψεις της πραγματικότητας. «Αυτό που πρέπει να κάνουμε, λέει ο White, είναι να πολλαπλασιάσουμε τις αφηγήσεις, ιστορικές, ποιητικές, εθνογραφικές, ψυχαναλυτικές, φιλοσοφικές, όχι για να αποδείξουμε ότι συνέβη αλλά “για να ψηλαφήσουμε ποιο μπορεί να είναι το νόημα του ότι συνέβη”» (Κιντή, 2021: 289-290).

Γ.Ν. Περαντωνάκης, Λογοτεχνία; Να λείπει, μου αρκεί η επιστήμη![Bookpress](#)

Σημειώσεις

[1] «Τα μυθιστορήματα είναι για τις γυναίκες. Οι άντρες διαβάζουν ιστορία», λέει ο Ναπολέων» (Μουλλάς, 2007: 32).

[2] «η μυθιστορηματική σκέψη [...] δεν έχει καμία σχέση με τη σκέψη ενός επιστήμονα ή φιλοσόφου· θα έλεγα μάλιστα πως είναι μη φιλοσοφική από πρόθεση, για την ακρίβεια αντι-φιλοσοφική, δηλαδή πεισματικά ανεξάρτητη από κάθε σύστημα προκατασκευασμένων ιδεών». (Κούντερα, 2005: 88)

[3] Τα ευρύτερα συμφραζόμενα έχουν ως εξής: «φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὅτι οὐ τὸ τὰ γενόμενα λέγειν, τοῦτο ποιητοῦ ἔργον ἐστίν, ἀλλ’ οἷα ἂν γένοιτο καὶ τὰ δυνατὰ κατὰ τὸ εἶκος ἢ τὸ ἀναγκαῖον. ὁ γὰρ ἱστορικὸς καὶ ὁ ποιητὴς οὐ τῷ ἢ ἔμμετρα λέγειν ἢ ἄμμετρα διαφέρουσιν (εἴη γὰρ ἂν τὰ Ἡροδότου εἰς μέτρα τεθῆναι καὶ οὐδὲν ἦττον ἂν εἴη ἱστορία τις μετὰ μέτρου ἢ ἄνευ μέτρων)· ἀλλὰ τούτῳ διαφέρει, τῷ τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν, τὸν δὲ οἷα ἂν γένοιτο. διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν· ἢ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἢ δ’ ἱστορία τὰ καθ’ ἕκαστον λέγει. ἔστιν δὲ καθόλου μὲν, τῷ ποίω τὰ ποῖα ἅττα συμβαίνει λέγειν ἢ πράττειν κατὰ τὸ εἶκος ἢ τὸ ἀναγκαῖον, οὗ στοχάζεται ἢ ποίησις ὀνόματα ἐπιτιθεμένη· τὸ δὲ καθ’ ἕκαστον, τί Ἀλκιβιάδης ἔπραξεν ἢ τί ἔπαθεν» (Αριστοτέλης, *Περὶ Ποιητικῆς*, 1451a36-38 - 1451b15).

Και η μετάφραση από τον Σταύρο Τσιτσιρίδη: «Από όσα έχουν λεχθεί προκύπτει επίσης σαφώς ότι έργο του ποιητή δεν είναι να παρουσιάζει τα πραγματικά γεγονότα, αλλά αυτά που θα μπορούσαν να συμβούν, δηλαδή τα δυνατά σύμφωνα με τους κανόνες της πιθανοφάνειας ή της αναγκαιότητας. Ο ιστορικός και ο ποιητής δεν διαφοροποιούνται κατά το ότι γράφουν έμμετρα ή χωρίς μέτρο (το έργο του Ηροδότου θα μπορούσε να στιχουργηθεί, αλλά και με μέτρο δεν θα ήταν λιγότερο ιστορία από ό,τι χωρίς το μέτρο)· η διαφορά τους είναι η εξής: ο ένας παρουσιάζει αυτά που έγιναν, ο άλλος αυτά που θα μπορούσαν να γίνουν. Συνεπώς η ποίηση είναι και φιλοσοφικότερη και σπουδαιότερη από την ιστοριογραφία. Γιατί η ποίηση έχει ως θέμα της πιο πολύ τα καθόλου, ενώ η ιστοριογραφία τα καθ’ έκαστον. Το καθόλου έγκειται στο ότι σ’ έναν τύπο ανθρώπου προσιδιάζει να λέει ή να πράττει σύμφωνα με την πιθανοφάνεια και την αναγκαιότητα κάποιου είδους πράγματα. Σε αυτό ακριβώς αποβλέπει η ποίηση, έστω και αν δίνει κύρια ονόματα στα πρόσωπα. Το καθ’ έκαστον έγκειται, για παράδειγμα

(https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=328)

[4] Yuval Noah Harari, *Sapiens, μια εικονογραφημένη ιστορία*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2020 και 21 μαθήματα για τον 21ο αιώνα, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2018.

[5] «Ο μύθος έχει συνήθως μεγαλύτερη ενδοχώρα από την ιστορία γιατί ενσωματώνεται σε θεσμούς και πρακτικές ευρύτερες από τις λογοκεντρικές στις οποίες ενσωματώνεται η ιστορία». (Λιάκος, 2007: 49)

Δραστηριότητες

1. Ποιο ερώτημα θέτει ο συντάκτης του κειμένου στην πρώτη παράγραφο; Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις απαντήσεις στο ερώτημα καθώς και το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει σε ένα κείμενο 100 έως 120 λέξεις.
2. Να σχολιάσετε τον τίτλο του κειμένου. Αποδίδει το περιεχόμενο του κειμένου; Θεωρείτε ότι προσελκύει τον αναγνώστη να διαβάσει το κείμενο; Δοκιμάστε να δώσετε έναν δικό σας τίτλο.
3. *Ο κόσμος είναι πιο πολύπλοκος ...πνεύμα της πολυπλοκότητας.*: Συμφωνείτε με αυτή την άποψη του Περαντωνάκη ή πιστεύετε ότι η επιστήμη με τις διάφορες μεθόδους που χρησιμοποιεί μάς επιτρέπει να διαπιστώσουμε την πολυπλοκότητα του κόσμου; Να συζητήσετε το θέμα.
4. *Με όλους αυτούς τους τρόπους ... της αυθεντίας.* Ο συντάκτης του κειμένου αποδίδει στην επιστήμη κάποια χαρακτηριστικά. Συμφωνείτε με αυτή την άποψή του για την επιστήμη; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας, λαμβάνοντας υπόψη και το κείμενο της Β.Κιντή «10 Μαθήματα περί επιστήμης» και ειδικότερα το χωρίο με τίτλο «[Επιστήμη και βεβαιότητα](#)»
5. Ο Περαντωνάκης χρησιμοποιεί συχνά εισαγωγικά και παρενθέσεις. Να επιλέξετε τρεις διαφορετικές περιπτώσεις χρήσης εισαγωγικών και τρεις παρενθέσεων και να αιτιολογήσετε τη χρήση τους.
6. Ο Περαντωνάκης κάνει συχνές παραπομπές στις Σημειώσεις στο τέλος του κειμένου. Γιατί ακολουθεί αυτή την τακτική; Θεωρείτε απαραίτητες αυτές τις παραπομπές;
7. Στην πέμπτη παράγραφο του κειμένου ο Περαντωνάκης χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα από το μυθιστόρημα του *Μάριο Βάργκας Γιόσα, Ο άνθρωπος που έλεγε ιστορίες*. Ποιος είναι ο λειτουργικός ρόλος του παραδείγματος σ' αυτό το σημείο του κειμένου;
8. Σε ποιο είδος λόγου θα κατατάσσατε το παραπάνω κείμενο; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
9. Ο συντάκτης του κειμένου θέτει το ερώτημα: «*Γιατί να διαβάσω ένα μυθιστόρημα για την εποχή κι όχι μια ιστοριογραφική μελέτη;*» και δίνει την απάντησή του. Ποια είναι η δική σου απάντηση στο ερώτημα αυτό; Αν ενδιαφέρεσαι για κάποιο θέμα, π.χ. για την εποχή της ελληνικής επανάστασης προτιμάς να διαβάσεις μια ιστοριογραφική μελέτη ή ένα ιστορικό μυθιστόρημα και γιατί; Μπορείς αν θέλεις να αντλήσεις κάποιες ιδέες και από το κείμενο του Περαντωνάκη.